

Jolanta PROCHOWICZ

FILOZOFIA I LITERATURA
LVI Tydzień Filozoficzny
KUL, Lublin, 10-13 III 2014

Od 10 do 13 marca 2014 roku w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II odbywała się pięćdziesiąta szósta edycja Tygodnia Filozoficznego. To coroczne sympozjum, integrujące różnorodne środowiska filozoficzne w Polsce, organizowane jest przez Koło Filozoficzne Studentów KUL. W tym roku organizatorzy postanowili pochylić się nad problematyką związków między filozofią a literaturą oraz wzajemnych inspiracji w ramach tych dziedzin. Interdyscyplinarny charakter konferencji był okazją do spotkania tak filozofów, jak i literaturoznawców zainteresowanych możliwościami dialogu między tymi dziedzinami.

Obrady otworzył dziekan Wydziału Filozofii ks. prof. Marcin Tkaczyk. Następnie prof. Piotr Jaroszyński wygłosił laudację ku czci prof. Henryka Kieresia z okazji rocznicy jego urodzin i jubileuszu pracy naukowej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Prelegent przypomniał zyciorys Jubilata oraz jego najważniejsze dokonania naukowe. Profesorowi Kieresowi wręczono księgę jubileuszową *Sztuka i realizm*, po czym Jubilat przedstawił referat „Literatura i świat realny”, w którym podkreślał, że wszelka debata nad sztuką jest uwarunkowana filozoficznie oraz pokazywał naturę owych uwarunkowań. Jubilat opowiedział się za arystotelesowską koncepcją sztu-

ki jako trwałej dyspozycji do opartego na trafnym rozumowaniu tworzenia. Zgodnie z tą koncepcją rację bytu sztuki stanowi naśladowanie celowości natury przy jednoczesnym dopełnianiu zastanych w niej braków. W swoim wystąpieniu referent uzasadnił zatem brak autonomii literatury wobec świata realnego.

O ile pierwszy z wygłoszonych referatów miał charakter ogólny, a jego przedmiotem była określona wizja sztuki, o tyle kolejny, przedstawiony przez profesora Włodzimierza Galewicza z Uniwersytetu Jagiellońskiego, odwoływał się już do konkretnego dzieła literackiego, a mianowicie do dramatu *Król Lear*. Prelegent potraktował dzieło Szekspira jako przyczynek do rozważań na temat prawa natury w ujęciu św. Tomasza z Akwinu. Po tym wystąpieniu wywiązała się ciekawa dyskusja dotycząca postaci i osobistej historii Szekspira w kontekście problematyki posłuszeństwa.

Kolejny prelegent, prof. Ryszard Mordarski z Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, podejmując temat znaczenia literatury we współczesnej filozofii, odniósł się do rozumowania i narracji – dwóch kategorii, które pełnią znaczącą funkcję tak w filozofii, jak i w literaturze. Prezentowany referat składał się z dwóch części. W pierwszej z nich profesor Mordarski przedstawił po-

krótkie początki filozofii i literatury w starożytnej Grecji oraz zarysował problematykę rozłamu między tymi dziedzinami, do którego doszło w starożytności. Ów rozłam dotyczył funkcji, jakie mają pełnić filozofia i literatura – zarówno bowiem w ramach jednej, jak i drugiej dziedziny podejmowano próby odpowiedzi na pytanie o dobre życie. Ostatecznie spór ten rozstrzygnięty został – na ponad dwa tysiące lat – na korzyść filozofii. Uznano bowiem, że to właśnie filozofia skutecznie prowadzi do rozpoznania etycznej prawdy o człowieku i świecie, ponieważ bazuje na bezstronnym, racjonalnym rozumowaniu, podczas gdy literatura odwołuje się do uczuć, metaforyki bądź niejasnych skojarzeń emocjonalnych. Stwierdzono zatem, że są to dziedziny całkowicie odrębne. W drugiej części swojego wystąpienia prelegent zaprezentował współczesne próby włączenia literatury do obszaru filozoficznych rozważań podejmowane w nurcie anglosaskiej filozofii analitycznej przez takich myślicieli, jak Martha Nussbaum, Eleonore Stump czy Peter van Inwagen.

Ostatni wykład pierwszego dnia konferencji miał wyjątkowy charakter – był jedynym wystąpieniem podczas tegorocznego Tygodnia Filozoficznego w całości poświęconym poezji. Ks. prof. Alfred Wierzbicki zwrócił uwagę słuchaczy na związek filozofii i poezji na przykładzie twórczości Cypriana Kamila Norwida. Prelegent przedstawił utwór *Królestwo* w szerokim kontekście filozofii personalistycznej Karola Wojtyły i Tadeusza Stycznia SDS, podkreślając zbieżność celów twórczości poetyckiej Norwida i filozoficznych poszukiwań. Zdaniem księdza Wierzbickiego poezję autora *Królestwa* łączy z filozofią dążenie do zgłębienia prawdy o człowieku i tajemnicy jego wolności. W dyskusji nad referatem podjęto między innymi problem adekwatności języka poezji i języka filozofii do opisu świata.

Na zakończenie pierwszego dnia Tygodnia Filozoficznego uczestnicy konfe-

rencji mieli okazję obejrzeć film *Jaśniej-sza od gwiazd* w reżyserii Jane Campion. Projekcja została poprzedzona prelekcją ks. mgr. Pawła Batorego, który przybliżył widzom postać romantycznego poety Johna Keatsa – bohatera obrazu Campion.

Obrady drugiego dnia konferencji rozpoczął prof. Ireneusz Ziemiński z Uniwersytetu Szczecińskiego wykładem poświęconym eschatologii Marcela Prousta. Prelegent w pierwszej części swojego wystąpienia omówił jedno z zadań literatury, jakim jest dążenie do zbudowania alternatywnego świata, dzięki któremu człowiek byłby w stanie uniknąć konieczności śmierci. Zdaniem profesora Ziemińskiego można uznać, że filozofia ma do spełnienia podobną misję – uwolnienie człowieka od lęku przed śmiercią. W drugiej części wystąpienia prelegent przedstawił oraz poddał pewnego rodzaju krytyce sposoby realizacji wieczności, które odkrywa przed czytelnikiem Marcel Proust w cyklu powieściowym *W poszukiwaniu straconego czasu*. Zostały one określone jako: wieczność w czasie (obecna na przykład w doświadczeniu miłości), wieczność pamięci oraz wieczność w sztuce. W podsumowaniu profesor Ziemiński sformułował pytanie o realność wieczności w sztuce oraz przedstawił argumenty przeciwko realności wieczności z perspektywy obiektywnych faktów, zaznaczając jednocześnie, że perspektywa osobistych przeżyć jest otwarta na doświadczenie wieczności.

Kolejne wystąpienie zostało poświęcone zagadnieniu chrześcijańskiego wymiaru literatury. Dr Janusz Pyda OP podjął problem sporu, czy można dzielić literaturę, jak i filozofię, na chrześcijańską oraz taką, która chrześcijańska nie jest. Zagadnienie to przedstawił w oparciu o myśl filozoficzną i teoretycznoliteracką Clive'a Staplesa Lewisa. Na początku swojego wywodu prelegent przedstawił argumentację tego pisarza i filozofa przeciwko określaniu literatury mianem chrześcijańskiej ze względu

na opisywane w niej tematy (eksplikowanie motywów religijnych) oraz ze względu na nadawcę i odbiorcę tekstu (literatura pisana przez chrześcijan dla chrześcijan). Następnie ojciec Pyda zarysował Lewisa koncepcję literatury chrześcijańskiej jako działalności twórczej organizowanej przez zasadę naśladownictwa pewnego wyższego porządku – porządku Boskiego.

Po referatach podejmujących główny temat konferencji w odniesieniu do klasyki literatury światowej miało miejsce wystąpienie dotyczące prozy nieco bardziej popularnej – powieści szpiegowskiej. Kartezjańska sugestia możliwości istnienia stale zwodzącego nas demona stała się w wystąpieniu prof. Jacka Jaśtała z Politechniki Krakowskiej punktem wyjścia analizy powieści Johna le Carrégo *Z przejmującego zimna*. Prelegent pokazał na tym przykładzie, w jaki sposób literatura może być swego rodzaju eksperymentem myślowym, filozoficznie inspirującym, ale także budzącym niepokój moralny – w świecie szpiegowskich intryg nie ma bowiem żadnego etycznego pewnika, wszystko jest względne, a ludzie są skazani na permanentny błąd.

W części popołudniowej drugiego dnia konferencji odbyło się spotkanie Sekcji Filozoficznej Wykładowców Filozofii Uczelni Katolickich w Polsce. Zaproszeni goście dyskutowali nad problematyką dydaktyki etyki. Ks. prof. Andrzej Szostek w swoim wystąpieniu skoncentrował się na relacji religii i etyki w szkolnych programach nauczania, akcentując, że opozycja między tymi dyscyplinami jest sztuczna i niepotrzebna. W dyskusji pojawił się problem medialnych i politycznych aspektów problemu nauczania tych dyscyplin w szkołach. Dr Jacek Frydrych podkreślił, że z formalnego punktu widzenia nie ma powodów, dla których etyka miałaby być jedynie alternatywą dla religii. Zgodnie z obowiązującymi przepisami uczeń może bowiem wybrać obydwa te przedmioty.

Kolejne dwa referaty dotyczyły różnych koncepcji dydaktyki etyki. Ks. prof. Ryszard Moń skoncentrował się na opozycji maksymalizm–minimalizm w etyce, prof. Ryszard Wiśniewski zaś na napięciu między etyką absolutystyczną a etyką praktyczną. Obydwa wystąpienia ukazywały stojące przed osobami i instytucjami odpowiedzialnymi za programy nauczania etyki wyzwania związane z wyborem treści będących przedmiotem dydaktyki. Prof. Lesław Hostyński z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej nawiązał do problemu konsumpcjonizmu współczesnego społeczeństwa. Ks. prof. Alfred Wierzbicki natomiast mówił o idei etyk zawodowych na przykładzie etyki dziennikarskiej, podkreślając przy tym, że dydaktyka etyki zawodowej nie może sprowadzać się do pewnego rodzaju instruktażu, ale powinna koncentrować się na wykształceniu umiejętności rozumienia kluczowych pytań moralnych związanych z uprawianiem określonego zawodu. Zebranie Sekcji Filozoficznej Wykładowców Filozofii Uczelni Katolickich w Polsce było okazją do przedyskutowania ważkich kwestii związanych z edukacją etyczną w Polsce.

Pierwszy wykład w trzecim dniu Tygodnia Filozoficznego zaprezentował prof. Robert Piłat z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. W jego referacie, poświęconym dramatom Harolda Pintera, przedstawiona została analogia między wczesną twórczością angielskiego noblisty a filozofią Emmanuela Lévinasa, dotycząca ujęcia kondycji podmiotu oraz jego stosunku do świata. Profesor Piłat ukazał podobieństwa i różnice między Pinterowskim a Lévinasowskim podmiotem poszukującym porozumienia z drugim człowiekiem. Prelegent zauważył, że wprawdzie twórczość obu tych autorów łączy motyw spotkania z Innym, ale w przypadku utworów Pintera spotkanie to kończy się destrukcją, niemożliwością porozumienia,

a w konsekwencji katastrofą, w koncepcji Lévinasa natomiast odkryciem absolutnej odpowiedzialności za Innego.

Dwa kolejne wykłady zostały przedstawione przez literaturoznawców. Prof. Jerzy Jarzębski z UJ przeanalizował problematykę myślenia i etyki w powieściach Stanisława Lema, a prof. Jakub Lichański z Uniwersytetu Warszawskiego rozważał ogólne aspekty wzajemnych relacji między filozofią a literaturą, a także ich konkretyzację w twórczości Johna Ronalda Reuela Tolkiena.

Podczas sesji popołudniowej odbyła się debata studentów i doktorantów filozofii oraz filologii polskiej, moderowana przez dr Annę Głąb. Przedmiotem dyskusji było zagadnienie kryterium oceny dzieła literackiego oraz jego miejsca w przestrzeni ludzkiego życia. Prowadząca przedstawiła krótki zarys problematyki sporu o to kryterium, a następnie wypunktowała aspekty relacji między literaturą a estetyką: humanistyczny, estetyczny i transgresywny. Zwolennicy podejścia humanistycznego podkreślają względnie silną relację pomiędzy estetyką a etyką; zwolennicy podejścia estetycznego uważają, że sztuka powinna być ujmowana przede wszystkim w kategoriach piękna i formy, nie powinna natomiast szukać swojego uzasadnienia w etyce, a zwolennicy podejścia transgresywnego twierdzą, że sztuka powinna przekraczać dotychczasowe konwencjonalne przekonania i postawy moralne.

W toku debaty wyłonione zostały dwa kryteria oceny dzieła literackiego: etyczne i estetyczne. Z jednej strony, sprzeciwiano się instrumentalizacji literatury i ukazywano możliwe zagrożenia krytyki etycznej, z drugiej zaś podkreślano niewystarczalność, a niekiedy nawet szkodliwość oceny literatury wyłącznie z perspektywy estetycznej. Debata stała się okazją do konfrontacji różnych stanowisk badawczych oraz doświadczeń czytelników.

Na zakończenie Tygodnia Filozoficznego organizatorzy zaplanowali sesję naukową studentów i doktorantów, stanowiącą pewne novum w tradycji tych spotkań naukowych. W tej części programu zaprezentowano siedem referatów. Mgr Tadeusz Kokurewicz z Uniwersytetu Opolskiego analizował epistolografię jako gatunek literacki na przykładzie listów Józefa Marii Bocheńskiego do ojca oraz korespondencji Edyty Stein z Romanem Ingardenem. Jolanta Prochowicz poruszyła problem odpowiedzialności w nawiązaniu do powieści Horacego McCoy'a *Czyż nie dobiega się koni?*. W referacie wygłoszonym przez mgr. Piotra Biłgorajskiego przedstawiony został świat literatury science fiction jako pole eksperymentów myślowych. Po tym wystąpieniu wywiązała się ciekawa dyskusja dotycząca definicji eksperymentu myślowego oraz jego użyteczności w rozważaniach filozoficznych. Z kolei mgr Sylwia Wilczewska skupiła się na teoretycznoliterackich rozważaniach dotyczących statusu ontycznego tematyki poruszanej w utworach literackich, jak również na zagadnieniach związanych z arystotelesowską zasadą prawdopodobieństwa rzeczywistości przedstawionej w literaturze. W części popołudniowej ostatniej sesji Tygodnia Filozoficznego mgr Paweł Pijas omawiał proces emocjonalnego dojrzenia mężczyzny na podstawie *Żelaznego Jana* Roberta Bly'a. Prelegent przedstawił psychoanalityczne wątki baśni Braci Grimm wskazane w analizach Bly'a. Referat mgr. Błażeja Gębury koncentrował się na zagadnieniach związanych z teologią naturalną, której ślady prelegent odnalazł w powieści *Sedno sprawy* Grahama Greene'a. W ostatnim wystąpieniu ks. mgr Konrad Zaborowski zaprezentował argumentację św. Pawła dotyczącą zagrożeń, jakie może nieść filozofia. Podsumowania i zamknięcia obrad dokonał kurator Koła Filozoficznego dr Wojciech Lewandowski.

Podsumowując, można powiedzieć, że pięćdziesiąty szósty Tydzień Filozoficzny obfitował w ciekawe i bogate pod względem merytorycznym wystąpienia. Tematyka referatów była skoncentrowana wokół trzech zasadniczych zagadnień: cech wspólnych i wzajemnych inspiracji literatury i filozofii, możliwości analizy problemów filozoficznych za pomocą literackich przykładów, a także funkcji, jakie pełni literatura w życiu filozofa i „zwykłego człowieka”. Być może zabrakło w pro-

gramie tegorocznego Tygodnia Filozoficznego problematyki obecności filozofii i filozofów w literaturze, a z pewnością wiele na ten temat można by powiedzieć. Pozostaje żywić nadzieję, że dyskusje na temat filozofii i literatury będą kontynuowane na korytarzach Wydziału Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, jak również, że kolejny Tydzień Filozoficzny będzie co najmniej równie bogaty w interdyscyplinarne inspiracje jak tegoroczny.